

УДК 37.013.79

Ж.М. КРИЖАНОВСЬКА

ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІ АСПЕКТИ НАЦІОНАЛЬНИХ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ

Крижановська Жанна Миколаївна – завідувача лабораторією українознавства і народознавства кафедри філософії освіти Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

У статті розкрито філософські підходи до ролі національних духовно-моральних цінностей у період становлення Української держави, обґрунтовано необхідність модернізації ціннісно-цілевих установок освіти.

Ключові слова: освіта, аксіологія, філософія освіти, виховання, ціннісні орієнтації, духовно-моральні цінності.

В статье раскрыты философские подходы к роли национальных духовно-нравственных ценностей в период становления Украинского государства, обоснована необходимость модернизации ценностно-целевых установок образования.

Ключевые слова: образование, аксиология, философия образования, воспитание, ценностные ориентации, духовно-нравственные ценности.

This article reveals philosophical approaches to national spiritual and moral values during the formation of the Ukrainian state. It grounds the necessity of modernization of values and aims in educational establishments.

Key words: education, axiology, philosophy of education, upbringing, valued orientations, spiritual-moral values.

© Ж.М. Крижановська, 2012

Постановка проблеми. Активні і незворотні процеси, які відбуваються в усіх сферах життєдіяльності сучасного глобалізованого світу, ставлять перед людством серйозні виклики і завдання, Суперечливість і швидкоплинність цих змін, їхній неоднозначний вплив на трансформацію світового співтовариства, що перетворилося на єдиний економічний, політичний і культурний простір, спонукають до наукового і філософського осмислення новітніх явищ, факторів та проблем із їхніми не прогнозованими наслідками для людства. Вони виявляються у численних протиріччях, кризових явищах, які охоплюють усі сфери діяльності світового соціуму. Головною загрозою для людської цивілізації є втрата надійних духовних орієнтирів, морально-етичних основ розвитку людства, які завжди спрямовували його на шлях стабільності і поступу.

Становлення України як молодої європейської держави на перехресті двох тисячоліть збіглося з глобалізаційно-інтеграційними змінами планетарного масштабу, що ускладнює державотворчі і націєтворчі процеси, а значить, стимулює активні філософські пошуки і наукові обґрунтування моделей такої суспільної єдності, яка, вживаючись у нові реалії глобалізованого світу, зберегла б національно-культурну самобутність, не втратила б надійні духовно-моральні орієнтири. У період нестабільності і кризових явищ, на нашу думку, саме освітня сфера, її аксіологічна площина мають стати у центрі пошуку шляхів розбудови такого стабільного, самодостатнього суспільства, де панують злагода і взаємоповага, ідеали добра і справедливості, честі і правди, краси і вільної праці – ті морально-етичні чесноти і якості, котрі протягом багатьох віків були визначальним духовним ядром формування української нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто наголосити, що у переломні моменти розвитку людської цивілізації філософська думка завжди концентрувалась навколо глибокого осмислення ціннісного сенсу людського буття, його зв'язку з освітою і культурою, тому дослідницькі інтереси щодо аксіологічної природи освітнього процесу і сьогодні знаходять свій вияв у багатьох роботах зарубіжних і вітчизняних науковців. У працях теоретиків розвитку постіндустріального суспільства М.Гайдеггера, П.Друкера, А.Маслоу, Х.Ортега-і-Гассета, К.Роджерса, Е.Тоффлера, Д.Гудінга, Дж.Леннокса визначається роль освіти у новому тисячолітті. Аксіологічні рефлексії та проблеми гуманізації в сучасній освітній сфері глибоко розкриваються у наукових дослідженнях Н. Асташова, І.Беха, І.Давидова, І.Зязюна, І.Кадієвської, І.Матоши, М.Романенка, Г.Сакуна, О.Сухомлинської, С.Хрипка та ін. Роль і значення національних духовних і морально-етичних цінностей у виховному процесі науково обґрунтували М.Бобієва, О.Богомолова, П.Кононенко, І.Лебідь, Ю.Стежко, Л.Д.Упрій, С.Хрипка та ін.

Мета дослідження. Розкрити філософське бачення ролі національних духовно-моральних цінностей в освітньому процесі, висвітлити проблеми та перспективи збереження самобутності української нації засобами освіти.

Для реалізації цієї мети було поставлено такі завдання:

- розкрити роль і значення національних духовно-моральних цінностей у системі ціннісних детермінант сучасної освіти;
- розглянути особливості нової освітньої парадигми в контексті інтеграційно-глобалізаційних процесів;
- обґрунтувати необхідність модернізації цін-

нісно-цільових установок сучасної національної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як стверджує науковець Лозко Г.С. [8, 447-449], на формування ціннісних основ будь-якого народу впливає значна кількість факторів: економічних, політичних, релігійних, які є своєрідним підґрунтям загальнонаціональної, загальнокультурної мотивації, що нерозривно пов'язана з проблемами і особливостями національного темпераменту, національних почуттів. В основі національного (етнічного) почуття лежить емоційна сторона усвідомлення своєї етнічної, культурної приналежності, що спонукає окрему історично сформовану спільноту здійснювати свою психічну діяльність за певними етнічними нормами, канонами, закріпленими у свідомості народу. Штучне нав'язування ідеологічних догм, надуманих ідеалів, агресивне руйнування усталених духовно-моральних основ має згубні наслідки: призводить до негативних психічних зрушень у свідомості цілих поколінь, втрати високих, свідомо обраних ідеалів, породжує нещирість і подвійні стандарти у поведінці, що стало негативним виявом ціннісно-цільової ідеологічної політики і виховання радянської системи.

У складний пострадянський період зміни світоглядно-ціннісних орієнтацій українського суспільства відбувається критичне, часом болюче, переосмислення визначальних ціннісних установок і норм, сформованих протягом семи десятиліть. Після краху радянського тоталітарного державного утворення, яке, формуючи свою цілісну систему цінностей, пригнічувало свободу особистості як маленького «гвинтика» величезного державно-партійного механізму, нівелювало народні звичаї і традиції, ставило під сумнів духовно-моральні основи попередніх поколінь, у період творення нової суспільної єдності молоді європейської держави ми спостерігаємо іншу крайність – егоїстичний індивідуалізм, корисливість, бездушний прагматизм, байдужість до проблем людини і суспільства.

Чимало людей старшого і середнього покоління перебувають у стані роздвоєної свідомості, ідеологічної розгубленості, свідомо чи несвідомо втягуючи молодь у різновекторність ціннісних орієнтирів, забуваючи, що молодь народилася в новій європейській державі і хоче пишатися її атрибутами: державними і національними символами, мовою, культурою, народними традиціями, які почали відроджуватися в останні два десятиліття.

Реалії сьогодення змушують філософів-науковців, педагогів-практиків, психологів і соціологів шукати нові освітні парадигми в контексті інтеграційно-глобалізаційних процесів. Сьогодні існує чимало міжнародних, національних, регіональних проектів реформування освіти, у багатьох державах вживаються реальні заходи щодо реформування освітньої системи із урахуванням досвіду інших країн, стрімкого розвитку науки і техніки, формування планетарного інформаційного простору. В контексті суспільних перетворень, які впливають на освіту, найбільш важливими факторами є: інтернаціоналізація, інтеграція, розвиток науки і новітніх технологій, панінформізм, екологічна

ситуація. Проблеми, викликані цими факторами, не можна вирішити тільки передачею і акумуляцією великого обсягу знань, певними нормативами і заборонами. Нова вітчизняна освіта, враховуючи коло всіх згаданих факторів і проблем, має на перше місце поставити формування такого духовного світу молоді, який дасть відповіді на всі виклики сучасності. А для цього треба вибудовувати не лише нові ціннісні опори, а й звертатися до кращого духовного, морально-етичного, культурного досвіду, виробленого протягом багатьох віків нашими попередниками. Особлива роль в осмисленні, гармонізації, вихованні усталених і новітніх, загальнолюдських і національних ціннісних підвалин відводиться філософії освіти, яка сформувалась як самостійна дисципліна у другій половині ХХ століття. Вона досліджує, як відбувається інтелектуальний, духовний, моральний розвиток особистості в певному суспільно-історичному середовищі і як цьому процесу має сприяти система освіти. Саме освіта є духовним образом суспільства, яке формується і розвивається під впливом духовних, морально-етичних, культурно-етнічних цінностей, що викристалізувались окремою спільнотою людей (народу, нації) протягом тривалого часу. Освіта плекає і спрямовує інтелектуальний потенціал людини, сприяє процесу виховання, самовдосконаленню особистості, пошуку таких моделей поведінки, які відповідають морально-етичним нормам суспільства. Як вважає С. Хрипко: «В аксіологічному вимірі розуміння освіти головним є не обсяг знань, а поєднання останніх з особистісними якостями, вміння самостійно застосовувати свої знання. І в цьому цінність здобутої освіти» [13, 260].

Варто наголосити, що ціннісно-орієнтаційна діяльність сучасної освіти в нашому суспільстві часто не збігається з реальними життя, де панують лицемірство, корисливість, безвідповідальність, засилля чужоземної субкультури і сумнівних цінностей. Молодь, яка живе в середовищі подвійних стандартів, часто з юнацьким максималізмом заперечує дійсність, шукає фантоми ілюзорного світу, обирає за ідеал антигероїв серіалів-клонів.

Сьогодні, можливо, як ніколи раніше, постала необхідність звернутися до народних духовних витоків, перевірених часом морально-етичних норм, виплеканих нашими предками протягом багатьох віків. Цей неоціненний світоглядно-ціннісний потенціал, який має стати основою виховання сучасної системи освіти, зосереджений у духовній культурі українського народу, на чому наголошує Г.Лозко: «Повноцінну, цілісну, національно свідому особистість із почуттям власної гідності, високими моральними якостями можна виховати тільки завдяки правильно організованій системі вивчення національних ідеалів, традицій і звичаїв. А ця система має формуватися із національного світогляду, філософії народу, національної ідеології» [8, 436]. Важливість національних духовно-моральних цінностей обґрунтували у своїх дослідженнях В.Крижко і І.Мамаєва: «...Вагомість національних цінностей вибудовується, по-перше, могутніми духовними коріннями України; по-друге, тим, що на початку життя кожної людини

повинні бути цінності поваги й любові в родині, самотності культурних традицій, мови країни проживання. Це духовне джерело, яке живить людину все життя»[5, 29]. Орієнтація на національні духовно-моральні здобутки не заперечує значущість загальнолюдських цінностей як універсальних, які, розвиваючись, змінюючись і утверджуючись протягом існування людської цивілізації, створювали підґрунтя для її самозбереження, забезпечували врахування взаємних інтересів і співіснування різних поглядів, терпимість до інших думок, врешті ставали загальними принципами, важливими для всіх.

Сучасна державна система освіти, яка визначена як цілісна, гуманістична, демократична, права повинна стати по-справжньому національною, а змістом і головною метою всієї навчально-виховної системи освіти, яка є «віссю життя», «інструментом життя»[13] має бути формування гідної, гармонійно розвиненої, самодостатньої особистості з багатим духовним світом, готової до достойної самореалізації у суспільстві. Величезні можливості для цього мають українознавчі дисципліни, зокре-

ма українознавство як цілісна система знань про буття українського етносу в часі і просторі, про творення великих духовних надбань українців, що матеріалізувалися в їхній культурній спадщині: звичаях і традиціях, фольклорі і літературі, музиці і живопису, побуті і прикладному мистецтві.

Висновки. Отже, можна стверджувати, що шлях до стабільності, самодостатності нашого суспільства лежить через його духовну освіту, ціннісними орієнтирами якої є наші одвічні національні цінності українського народу: потяг до внутрішньої свободи, патріотизм, щедрість, доброта і доброзичливість, духовна творчість, розуміння краси, бережливе ставлення до світу природи і т.п. У цьому зв'язку ціннісно-цільові установки мають стати стратегією освіти, пронизувати усю освітню систему, сприяти формуванню високих духовних ідеалів, відродженню духовної самосвідомості українців, плеканню кращих рис національної вдачі, усвідомленню себе спадкоємцями загальнолюдських і народних духовних та морально-етичних цінностей. А чільне місце в науковому осягненні освітньої аксіології належить філософії освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І.Д. Духовні цінності в розвитку особистості // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1. – С.124-129.
2. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах, віруваннях. – К.: Довіра, 1993. – 414 с.
3. Братко-Кутинський О. Феномен України: Наукове дослідження. – Київ, 2008, – 299 с.
4. Кононенко П.П. Українознавство – наука любові, етики, життєтворчості: Збірник наукових праць. – Львів: Сполом, 2006. – 458.
5. Крижко В.В. Аксіологічний потенціал управління освітою. Навч. посібник / Крижко В.В., Мамаєва І.О. – К.: Освіта України, 2005, – 224 с.
6. Лавриненко О.А. Формування гуманістичних цінностей – важливий аспект виховання школярів // Рідна школа. – 2004. – №7-8. – С.26-28.
7. Лебідь І.С. Національні цінності у виховному процесі загальноосвітньої школи // Рідна школа. – 2001. – №11. – С.15-16.
8. Лозко Г.С. Українське народознавство. – Вид. 5-те, зі змінами та доповн. – Тернопіль: Мандрівець, 2011. – 512 с.
9. Стежко Ю.А. Морально-християнські цінності в особистому самовизначенні учнів // Рідна школа. – 2000. – № 11. – С. 11-14.
10. Сухомлинський В.О. Людина – найвища цінність // Вибрані твори: в 5-ти т. – Т.3. – К.: Рад. Школа, 1977. – С.7-283.
11. Сухомлинська О.В. Цінності у вихованні дітей та молоді: Стан розроблення проблеми // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С.105-111.
12. Упрій Л.Д. Моральні цінності як основа відродження нації // Рідна школа. – 2003. – № 10. – С.23-25.
13. Хрипко С. Аксіологія освіти як таїна покликання і духовна сутність вартості буття // Філософія освіти. – 2010. – № 9. – С. 252-270.